

تحلیل سیاست‌گذاری جنایی کارآمد در مواجهه با جرائم شایع در محیط‌های نظامی

احمد تشکری پور^{۱*}، یعقوب یوسفوند^۲، ولی‌اله اسفندیار^۳

چکیده

نقش جرم به عنوان یک پدیده اجتماعی در ایجاد بی‌نظمی و ناامنی اجتماعی، همواره دولت‌ها را بر آن داشته که در این حوزه به سیاست‌گذاری‌های جنایی اهتمام ویژه داشته باشند. مسئله پیشگیری از جرم، محور اصلی سیاست‌گذاری جنایی است. این موضوع در محیط‌های نظامی به منظور برقراری و حفظ سلامت سازمان از اهمیت بالایی برخوردار است. بر این اساس در این پژوهش تلاش شده است سیاست‌گذاری جنایی کارآمد در مواجهه با جرائم شایع در محیط‌های نظامی مورد تحلیل و واکاوی قرار گیرد. برای این کار با استفاده از روش اسنادی و مطالعه پرونده‌های جرائم به وقوع پیوسته اطلاعات لازم گردآوری شده و به صورت کیفی و در چارچوب رویکرد پیشگیری اجتماعی و وضعی تجزیه و تحلیل گردیده‌اند. جامعه آماری پژوهش تعداد ۵۵ فقره پرونده جرائم شایع پدیدار شده در محیط‌های نظامی که به صورت تصادفی انتخاب شده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که سیاست‌گذاری جنایی غیرکیفری مبتنی بر رویکرد اجتماعی و وضعی می‌تواند با کاهش نرخ جرائم شایع در سازمان‌های نظامی، محیطی عاری از جرم را رقم زده و دستیابی به اهداف و مأموریت‌های نیروهای مسلح را از رهگذر نظم و انضباط، انسجام درون سازمانی، روحیه و نشاط کارکنان و تعلق سازمانی آنان، تسهیل نماید.

واژه‌های کلیدی: سیاست‌گذاری جنایی، جرائم شایع، سیاست‌های پیشگیرانه، محیط نظامی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. کارشناس ارشد حقوق عمومی، مدرس دانشگاه افسری امام علی^(ع)، تهران، ایران،

(*) نویسنده مسئول؛ Ahmad92tashakoripor@gmail.com

۲. دکتری سیاست‌گذاری عمومی، مدرس دانشگاه افسری امام علی^(ع)، تهران، ایران

۳. دکتری علوم سیاسی، مدرس دانشگاه افسری امام علی^(ع)، تهران، ایران

مقدمه

جرم پدیده‌ای اجتماعی است که به رغم اشکال گوناگونش بر اساس اقتضائات تاریخی، قرابت با محیط اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، ریشه داشتن در فرهنگ و بسیاری مؤلفه‌های دیگر در محیط‌های وقوع در تمامی جوامع به چشم می‌خورد (ملک محمدی، ۱۳۹۴: ۱۲۶). امیل دورکیم «جرم را بخش بهنجار از جامعه بوده و جزء مکمل آن است.» (وایت‌راب، ۱۳۸۳: ۹۳). از این منظر جرم امری عادی و طبیعی در جوامع است و می‌توان آن را کنترل و کاهش داد ولی ریشه‌کن کردن آن ممکن نیست؛ بنابراین، جرم یا بزه یکی از پدیده‌های جوامع بشری است که انسان در زندگی اجتماعی با آن روبرو بوده و هست. جوامع هیچ‌گاه از این پدیده تهی نبوده و همواره امنیت و آسایش آن را تهدید کرده است.

یکی از عوامل زمینه‌ای مؤثر در توسعه و پیشرفت جوامع، سلامت محیط و عاری بودن آن از جرم است. ظهور و پیشرفت علم جرم‌شناسی و اندیشه‌ها و نظریه‌های پیشگیری از جرم، نیز در سایه نیاز بشر به جامعه‌ای امن و عاری از جرم، و به تبع آن اعتلای اجتماع و تأمین امنیت بوده است. به تبع آن، بهبود عملکرد و کارایی سازمان‌ها نیز نیازمند بستری سالم و عاری از جرم و بزه است. در این میان ضرورت توجه به فراهم نمودن محیطی سالم مبتنی بر سیاست‌های پیشگیرانه اثربخش در سازمان‌های نظامی با توجه به اهداف و مأموریت‌شان که همان تأمین امنیت و آرامش برای مردم است، بیش از دیگر سازمان‌ها حائز اهمیت است. در محیط‌های نظامی به واسطه شرایط خاص و وجود آئین‌نامه‌های انضباطی و کنترلی قوی، رفتار افراد تحت یک نظام سلسله‌مراتبی، کنترل و پایش می‌شود. اما با این حال بعضی اقدامات مجرمانه صورت می‌گیرد که در برخی موارد از تکرار در یک بزه برخوردار است و از آن می‌توان با نام جرائم شایع یاد کرد. جرائم شایع از جمله جرائمی هستند که به خاطر وضعیت خاص محیط‌های نظامی، احتمال وقوع آن‌ها در آینده پیش‌بینی می‌شود. ولیکن کنترل و کاهش آن‌ها، نیاز به نظارت مستمر و سیاست‌گذاری‌های جنایی اثرگذار دارد. چراکه فقط در چارچوب نظام کیفری نمی‌شود، آن‌ها را کنترل کرد. در برخی موارد نیز ممکن است هدف مورد نظر محقق نشود و با عکس‌العمل منفی مواجه گردد. بنابراین به فراخور محیط‌های نظامی، تصمیم‌گیری‌ها و الگوهای پیشگیرانه خاص مورد توجه است. «اقدام پیشگیرانه معطوف به اوضاع و احوالی است که جرم ممکن است در آن به وقوع بپیوندد و شامل اقدام‌های غیرکیفری است برای جلوگیری از به فعل در آمدن اندیشه مجرمانه با تغییر دادن اوضاع

و احوال خاص که یک سلسله جرایم مشابه در آن به وقوع پیوسته یا ممکن است بپیوندد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۸: ۸۹). یکی از اقدامات پیشگیرانه، سیاست‌گذاری جنایی مبتنی بر رویکرد غیرکیفری است. آنچه در این رویکرد به ذهن متبادر می‌شود، تدوین و اجرای سیاست‌های پیشگیری از جرم و کنترل آن، با هدف کاهش میزان جرم و تقویت فرهنگ خودکنترلی افراد در مواجهه با موقعیت‌ها و وضعیت‌های جرم‌خیز است. از این‌رو، با توجه به وضعیت خاص محیط‌های نظامی، به نظر می‌رسد رویکرد مورد اشاره می‌تواند در کاهش نرخ جرائم شایع در محیط‌های نظامی اثرگذار باشد. در این پژوهش تلاش شده مبتنی بر دو رویکرد غیرکیفری پیشگیری اجتماعی و پیشگیری وضعی، سیاست‌گذاری جنایی کارآمد در مواجهه با پدیده‌های مجرمانه شایع در محیط‌های نظامی، مورد تحلیل قرار گیرد و سیاست‌های پیشگیرانه کارآمد ارائه گردد.

بیان مسئله و اهمیت آن

طبیعی است که سازمان‌های نظامی به دلیل مسئولیت‌های خطرناک و توأم با مسئولیت‌های سنگین، موظفاند برای نگهداری اعضای خود شرایط مناسبی ایجاد کنند، در غیر این صورت در تحقق اهداف خود موفق نخواهد شد. این شرایط بسیار متنوع است، از جمله می‌توان به انضباط و نظم گروهی، تمرکز فرماندهی، روحیه همبستگی و احساس یکپارچگی، تعلق گروهی میان افراد سازمان، رابطه سلسله مراتبی، سلامت روحی و جسمی کارکنان و سلامت محیط اشاره کرد (ازغندی، ۱۳۹۲: ۱۸). علاوه بر این، در کنار مأموریت دفاع از کشور، تربیت جوانانی که به نیروهای مسلح به عنوان یکی از ایستگاه‌های تربیتی، جهت خدمت مقدس سربازی وارد می‌شوند، یکی از اهداف و مأموریت‌هایی است که سازمان‌های نظامی بایستی به آن توجه نمایند و طوری عمل شود که به آینده امیدوار و به سازمان‌های نظامی و نظام سیاسی خوش‌بین باشند. یکی از لوازم سهل‌الوصول بودن اهداف و مأموریت‌های فوق، سلامت محیط و عاری بودن از جرم است. از سوی دیگر، پدیدار شدن بزه در محیط‌های نظامی نه تنها نظم و انضباط سازمانی را مختل می‌کند، بلکه موجبات تضعیف روحیه افراد شده و توجه فرماندهان و مسئولین را از پرداختن به مأموریت‌های اصلی کم‌رنگ می‌نماید و نیروهای مسلح را با چالش مواجه می‌کند. علاوه بر این، با ایجاد آثار تربیتی نامناسب در کارکنان و سربازان وظیفه، افرادی تحویل جامعه داده خواهد شد که ضمن ناپذیری به آینده، به نیروهای مسلح و نظام جمهوری اسلامی بدبین خواهند شد و تبعات جبران‌ناپذیری را به دنبال خواهد داشت. از این‌رو، توجه به سیاست‌گذاری جنایی در محیط‌های نظامی

از اهمیت بالای برخوردار است. به هر حال، مسئله جرم شایع و شیوه پیشگیری و مقابله با آن به عنوان یک مسئله اساسی چالش برانگیز در محیط‌های نظامی، بایستی در دستور کار سیاست‌گذاران مربوطه قرار گیرد. بر این اساس سؤال اصلی این است که چگونه می‌توان از طریق سیاست‌گذاری‌های جنایی کارآمد، محیطی خوشایند و به‌دوراز بزه را در سازمان‌های نظامی، به‌ویژه در برخورد با جرائم شایع رقم زد؟

پیشینه تحقیق

مرتبط با موضوع این تحقیق، پژوهش‌های مناسبی انجام گرفته است، که در ادامه به‌اختصار به چند نمونه از این پژوهش‌ها اشاره شده است.

۱- مسلم باقری و مژگان امرالهی (۱۳۹۷)؛ در مقاله‌ای تحت عنوان بررسی جرایم نظامی در نظام حقوقی ایران و انگلستان، به بررسی شیوه رسیدگی به جرائم نظامیان در نظام حقوقی ایران و انگلستان پرداخته‌اند. نتایج حاکی از آن است که قانون جدید در زمینه صلاحیت محاکم نظامی و اصلاحات و تغییرات ایجاد شده در قوانین دادرسی پس از انقلاب توانسته معضلات و نارسایی‌های دادرسی قبل از انقلاب را مرتفع سازد. نتایج نشان می‌دهد در حقوق ایران با تأسیس دادگاه‌های نظامی، صلاحیت دادرسی جرایم نظامی به دادگاه‌های نظامی اختصاص یافته و میان جرم نظامی و جرم عمومی تفاوت قائل شده است. این جرم در حقوق انگلستان به جرمی اطلاق می‌گردد که از سوی نظامیان به مناسبت انجام وظیفه نظامی انجام می‌شود که در این صورت ملاک تعیین جرم، شخصیت مرتکب خواهد بود و ماهیت جرم نقش اصلی ندارد و چه‌بسا جرم ارتكابی در زمره جرایمی باشد که از سوی افراد عادی نیز قابل تحقق است و جرم نظامی در محاکم خاص نظامی تحت تعقیب قرار می‌گیرد.

۲- سید محمود میرزمانی و همکاران (۱۳۸۴)؛ در پژوهشی تحت عنوان بررسی عوامل مؤثر بر ارتکاب جرم در بین نیروهای رسمی و وظیفه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در شهر تهران در سال ۱۳۸۱، بیان می‌دارند که بیش‌ترین جرم به وقوع پیوسته در بین نیروهای رسمی و وظیفه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در شهر تهران، ترک خدمت و سپس سرقت می‌باشد. علاوه بر این ۵۷٫۸ درصد از افراد در طول خدمت تشویق نشده‌اند و بیش از ۶۵ درصد از افراد مجرم در طول خدمت خود نیز مشمول آئین‌نامه‌های تنبیهی نشده‌اند. جرائم در سپاه بیشتر به شکل انفرادی انجام گردیده و اغلب ناآگاهانه رخ می‌دهند. مرتکبین به این جرایم معمولاً افرادی هستند که

سابقه کیفری و تجربه قبلی در این زمینه ندارند. لذا به نظر می‌رسد با اجرای روش‌های آموزشی مناسب بتوان از وقوع این‌گونه جرایم پیشگیری نمود.

۳- سینا نجفی (۱۳۹۸)؛ با توجه مأموریت‌ها و وظایف خاص نیروهای مسلح و همچنین فلسفه و اهداف تشکیل سازمان قضایی نیروهای مسلح، در پژوهشی با عنوان راه‌های پیشگیری از ارتکاب جرم در سازمان قضایی نیروهای مسلح، به بررسی راهکارهای پیشگیری از جرم در سازمان‌های نیروهای مسلح در حوزه‌های مختلف پرداخته است. بیان می‌دارد یکی از دستاوردهای مهم پیشگیری از وقوع جرم در نیروهای مسلح توسط سازمان قضایی نیروهای مسلح، ارائه پنج پیشنهاد کاربردی به هیئت عالی سیاست‌گذاری نیروهای مسلح در زمینه پیشگیری از وقوع جرم بوده است که شامل انجام تست شخصیت‌پایوران و سربازان وظیفه در ابتدای خدمت، نهادینه کردن تشکیل مراکز مشاوره روحی و روانی در یگان‌ها، همگانی کردن ورزش در نیروهای مسلح، ایجاد سامانه نظارت و کنترل اجرای راهکارهای پیشگیری از وقوع جرم، تهیه دستورالعمل جلب و دستگیری سربازان فراری بوده است

۴- حسین غلامی (۱۳۹۰)، در مقاله خود با موضوع درآمدی بر آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری جنایی، در قبال پیشگیری از تکرار بزه‌کاری و بزه‌دیدگی در ایران، معتقد است سیاست‌گذاری جنایی برای پیشگیری از کاهش نرخ تکرار بزه‌کاری و بزه‌دیدگی شرط بنیادین تقلیل جمعیت کیفری و هزینه‌های اجتماعی - اقتصادی ناشی از جرم است. در این مقاله ضمن تأکید بر ضرورت توجه به سیاست‌گذاری افتراقی برای پیشگیری از تکرار بزه‌کاری و به‌ویژه بزه‌کاری مجرمان حرفه‌ای و نیز تصریح لزوم توجه به پیشگیری از بزه‌دیدگی مکرر، به عدم التزام مراجع اجرای عدالت کیفری جهت اتخاذ رویکردهای پیشگیرانه‌ی غیرکیفری و نیز فقدان سیاست‌گذاری مناسب جهت اتخاذ سازوکارهای پیشگیرانه‌ی مذکور در نهاد اقدامات تأمینی در ایران پرداخته شده است. از نتایج تحقیق این است که تغییر توجه و تمرکز سیاست‌گذاری جنایی بر پیشگیری از بزه‌دیدگی مکرر به جای پاسخ‌دهی کیفری محض به بزه‌کار و تلقی از آن به عنوان حمایت از بزه‌دیده نکته اساسی است که باید مورد توجه قرار گیرد.

۵- شیری، عباس (۱۳۹۸)؛ در مقاله‌ای با موضوع سیاست‌گذاری جنایی از کنترل درونی تا کنترل بیرونی، سیاست‌گذاری جنایی را به عنوان یکی از حوزه‌های اصلی سیاست‌گذاری عمومی معرفی کرده است و معتقد است سیاست‌گذاری جنایی ضمن تبیین متفاوت از بزه‌کاری و انحراف

برای مقابله با جرم بر کنترل‌های درونی و بیرونی تأکید دارد. اولویت‌بخشی بر کنترل‌های غیررسمی و مداخله نهادهای مدنی از دیگر ویژگی‌های دیدگاه سیاست‌گذاری جنایی درباره بزه‌کاری است.

وجه افتراق این پژوهش با پژوهش‌های مورد اشاره، در این است که در این پژوهش تلاش شده مرتبط با جرایمی که از تکرار بیشتری در محیط نظامی برخوردارند، سیاست‌گذاری جنایی خاصی مبتنی بر رویکرد غیرکیفری ارائه گردد. علاوه بر این، درک بهتری از شیوه‌های پیشگیری از جرائم شایع در محیط‌های نظامی را به سیاست‌گذاران این حوزه ارائه می‌دهد.

مبانی و چارچوب نظری تحقیق

سیاست‌گذاری جنایی

سیاست‌گذاری جنایی یکی از حوزه‌های مهم عرصه سیاست‌گذاری عمومی است که جرم به عنوان یک پدیده اجتماعی که هیچ جامعه‌ای را از آن گریزی نیست، محور اصلی این حوزه تلقی می‌شود. سیاست‌گذاری جنایی در پی وضع سیاست‌هایی است که به کاهش میزان جرم در جوامع منتهی شود تا انسان‌ها بتوانند در امنیت زندگی کنند. تکیه اصلی این حوزه از سیاست‌گذاری بر نظریه‌های جرم‌شناسی و تحقیقات و پژوهش‌های میدانی در این زمینه است. پیشگیری از وقوع جرم از کلیدواژه‌های اصلی این حوزه محسوب می‌شود (ملک‌محمدی، ۱۳۹۴: ۱۴). می‌توان گفت، «محورهای اصلی سیاست‌گذاری جنایی را سه پرسش مهم یعنی با بزه‌کاران چه باید کرد؟ با جرم چه باید کرد؟ برای بزه‌دیدگان از جرم چه باید کرد؟ تشکیل می‌دهند» (ملک‌محمدی، ۱۳۹۴: ۱۲۹). جرم، از دیدگاه سیاست‌گذاری جنایی، فراتر از مفهوم حقوقی آن مورد توجه قرار گرفته است. توجه به انحراف و آسیب‌های فردی و اجتماعی ایجاد شده بر اثر بزه‌کاری، پیشگیری از وقوع جرم، کاهش نرخ جرم، کاهش هزینه‌های مرتبط با کنترل جرم، به‌کارگیری سیاست‌های بازپرورانه و اصلاحی درباره بزه‌کاران، از اهم محورهایی مورد توجه در سیاست‌گذاری جنایی است. از نگاه سیاست‌گذاری جنایی، جرم ارتباط نزدیکی با تمامی سیاست‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و امنیتی دولت‌ها پیدا می‌کند. بنابراین فراتر از مفهوم قانون کیفری مورد توجه قرار می‌گیرد و صرفاً یک رفتار مستوجب مجازات نیست. اعمال مجازات برای جرم یک رفتار گذشته نگر است درحالی‌که در سیاست‌گذاری نگاه آینده‌نگر وجود دارد. چه کنیم که جرم در آینده رخ ندهد و از وقوع آن جلوگیری شود؟ برای کاهش بزه‌کاری و مدیریت خطر جرم

چه سیاست‌هایی باید انتخاب شود؟ چگونه بزه‌کاران را اصلاح کنیم که به شهروندانی مطیع قانون و هم‌نوا با ارزش‌های اجتماعی تبدیل شوند؟ آسیب‌های وارده به بزه‌دیده را چگونه جبران کنیم؟ و سایر سیاست‌هایی که نگاه به آینده دارد. هرچند در سیاست‌گذاری نمی‌توان به‌طور کلی مسئله مجازات را نادیده گرفت (شیری، ۱۳۹۷: ۱۰۸). به هر حال از منظر سیاست‌گذاری جنایی، جرم به عنوان یک مسئله اساسی و عمومی که تبعات جبران‌ناپذیری را برای جامعه به دنبال دارد، مطرح است و دولت بایستی سیاست‌های پیشگیرانه کارآمد در مواجهه با این پدیده را اخذ نماید.

یکی از عواملی که در سیاست‌گذاری جنایی بایستی به آن توجه شود، محیطی است که جرم در آن بروز می‌کند. از جمله محیط‌هایی که با توجه به ماهیت سازمانی‌اش، جرائمی خاص در آن ظهور می‌کند، محیط‌های نظامی است. سیاست‌گذاری جنایی کارآمد در محیط‌های نظامی یکی از سیاست‌گذاری‌های حرفه‌ای است که نیازمند شناخت دقیق جرائم و علل وقوع آن است.

محیط نظامی

سازمان‌ها و مؤسسات درون یک جامعه را می‌توان بر حسب شاخص‌های مختلف و با توجه به معیارهای گوناگون از جمله براساس نوع عملکرد، روابط و یا سنخ ابزار و وسایلی که جهت دستیابی به اهداف سازمان به کار گرفته می‌شود، طبقه‌بندی کرد (ازغندی، ۱۳۹۲: ۱۹). تأمین امنیت و دفاع در برابر تهدید به عنوان یکی اهداف ملی و از جمله نیازهای فطری، اساسی و اولیه بشر، همه جوامع را بر آن داشته که در برابر تهاجم خارجی و ایجاد ناامنی به تدبیر امور نظامی و دفاعی بپردازند و با تشکیل و توسعه نیروهای مسلح درصدد تحقق آرمان‌های نظام خود باشند (رشیدزاده، ۱۳۹۰: ۴۷). وجود این هدف، سازمان‌های نظامی را نسبت به سازمان‌های غیرنظامی از سه جهت برتری داده است: یکی از نظر سازمان، دوم از نظر توانایی بسیج و سوم از لحاظ ابزارهای مورد استفاده (بشیریه، ۱۳۹۲: ۲۶۹). بنابراین، سازمان‌های نظامی به‌واسطه برتری در سازماندهی، منزلت نمادین، امتیاز انحصاری مسلح بودن، قانون انضباط آهنین، روح جمعی و فعالیت گروهی (ازغندی، ۱۳۹۲: ۱۹) از ویژگی‌های منحصربه‌فردی در مقایسه با دیگر سازمان‌ها برخوردارند. این ویژگی‌ها، محیطی اقتدارگرایانه، غیرمنعطف، سلسله‌مراتبی، بی‌روح و خشک را در محیط‌های پادگانی رقم می‌زند. به طوری که در چنین محیطی انضباط و اطاعت محض از فرماندهان از اهمیت بالایی برخوردار است. از این‌رو، منظور از محیط نظامی در این تحقیق، همان محیط با سازمان متمرکز و سلسله‌مراتبی، و نظم و انضباط آهنین است که فرد در آن مشغول به انجام

وظیفه است.

از آنجاکه اکثریت اعضای ارتش و نیروهای مسلح را جوانان تشکیل می‌دهند (ازغندی، ۱۳۹۲: ۱۹)، به محض ورودشان به محیط نظامی، با محیطی بسته، بی‌روح و کاملاً غریبه روبه‌رو شده که موجبات بروز یک سری ناسازگاری‌ها و ناامیدی‌ها در آنان می‌شود و ممکن است مرتکب بزه یا جرم شوند.

چیستی جرم نظامی

مأموریت و مسؤولیت‌های خاص نیروهای مسلح موجب شده است تا از حقوق کیفری خاصی پیروی کنند که با حقوق کیفری و اداری دیگر بخش‌های اعمال حاکمیت دولت، تفاوت اساسی دارد. این حقوق، تابع قوانین و مقررات کیفری مخصوصی است که از آن به حقوق جزای نظامی تعبیر می‌شود (تشکری‌پور و اسکندری، ۱۳۹۹: ۲۰) حقوق جزای نظامی شاخه‌ای از حقوق جزاست که موضوع آن مطالعه مجموعه قوانین و مقررات مربوط به جرم نظامی است (باقری و امرالهی، ۱۳۹۷: ۸۲). منظور از جرم نظامی، بزه‌هایی است که اعضای نیروهای مسلح در ارتباط با وظایف و مسؤولیت‌های نظامی و انتظامی که طبق قانون و مقررات برعهده‌ی آنان است مرتکب می‌گردند.^۱

برابر ماده ۲ قانون مجازات اسلامی هر فعل یا ترک فعلی که قانون برای آن مجازات تعیین کرده جرم محسوب می‌شود و جرم نظامی نیز از این قاعده مستثنا نیست و هر جا مقنن نقض انضباط پادگانی یا تخلف از وظایف و تکالیف نظامی را جرم دانسته و برای آن مجازات تعیین کرده، جرم نظامی محقق می‌شود. همانند فرار از خدمت، ترک پست نگهبانی یا اقدام برخلاف شأن و شخصیت اجتماعی نظامی به نحوی که موجبات بدبینی مردم و نسبت به نیروهای مسلح را فراهم کند (مرتضوی، ۱۳۸۵: ۶۹). بدیهی است این قبیل جرائم جزء جرائم خاص نظامی هستند و ارتکاب آن‌ها از سوی غیرنظامی‌ها جرم محسوب نمی‌شود، اما قانون‌گذار جرائم نظامی را محدود به همین اعمال مجرمانه ندانسته و بعضی جرائم عمومی را با شرایط و ضوابط خاصی جرم نظامی قلمداد کرده است و صلاحیت ذاتی رسیدگی به آن‌ها را دادگاه نظامی ارجاع داده است (زینالی ۱۳۸۹: ۴۲). بنابراین جرائم نظامی، جرائم خاص و عامی هستند که کارکنان

۱. ماده ۱ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح.

نیروهای مسلح مرتبط با وظایف نظامی و انتظامی خود که به وسیله قانون تعیین شده، مرتکب می‌شوند و صلاحیت رسیدگی به آن‌ها مرتبط دادگاه نظامی است.

رویکردهای پیشگیری از جرم

زمانی از سیاست‌گذاری جنایی و هدف آن، یعنی کاهش میزان جرم سخن می‌گوییم، شاید اولین اصطلاحی که به ذهن متبادر می‌شود پیشگیری از وقوع جرم و کنترل آن است (ملک‌محمدی، ۱۳۹۴: ۱۳۰). در اصطلاح جرم‌شناسی، پیشگیری شامل اقداماتی است که به منظور جلوگیری از ارتکاب جرم در آینده با هدف کاهش بزه‌کاری، به عمل می‌آید (جلالی ورنامخواستی، ۱۳۸۶: ۲۰). به عبارت دیگر، هر اقدامی است که جلوی ارتکاب جرم را بگیرد که این اقدام (یا اقدامات) می‌تواند جنبه کیفری یا غیرکیفری داشته باشد. به دیگر سخن، هر آنچه علیه جرم باشد و سبب کاهش نرخ بزه‌کاری گردد در گستره معنای عام پیشگیری از جرم قرار دارد (معظمی، ۱۳۸۶: ۹۳).

نگرش به پیشگیری در نظر اندیشمندان این عرصه یکسان نبوده به طوری که برخی در تعاریف خود مفهوم موسع آن را در نظر گرفته و برخی دیگر مفهوم مضیق را مدنظر داشته‌اند. بینش موسع و فراگیر «هر اقدامی» که در زمینه مبارزه با بزه‌کاری، حتی پاسخ‌های کیفری (ضمانت اجراهای کیفری) و جبران خسارت از بزه‌دیدگان را پیشگیرانه محسوب می‌کند. در واقع فقط به نتیجه توجه می‌شود؛ یعنی هر روش، صرف‌نظر از محتوی، خواه کیفری، خواه غیر کیفری، که منجر به کاهش نرخ بزه‌کاری می‌شود (ابراهیمی، ۱۳۹۱: ۳۹)، اقدامی پیشگیرانه است؛ اما مراد از معنای مضیق پیشگیری از بزه‌کاری، «مجموعه اقدامات غیرقهرآمیزی است که برای تحقق هدفی ویژه یعنی مهار بزه‌کاری، کاهش احتمال وقوع جرم، کاهش شدت بزه در مورد علل جرایم اتخاذ می‌شود» (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳: ۵۸۵). که عمدتاً در دو رویکرد پیشگیری اجتماعی و پیشگیری وضعی، مطالعه و به صورت موردی نسبت به یک جرم خاص و یا کلی نسبت به بزه‌کاری به شکل ترکیبی اعمال می‌شود (ابراهیمی، ۱۳۹۱: ۳۹).

۱- رویکرد اجتماعی در پیشگیری، در نظریه‌های اجتماعی عموماً معتقدند بزه‌کاری نتیجه مسائل و آسیب‌های اجتماعی همچون جامعه‌پذیری نامناسب، نفوذ و سلطه‌ی قدرتمندان بر شهروندان ضعیف و تضادهای طبقاتی است. بنابراین با کاهش و یا از بین بردن علل جرم‌زا در محیط‌های اجتماعی می‌توان از بزه‌کاری پیشگیری کرد (تشکری پور و اسکندری، ۱۳۹۹: ۹۵).

رویکرد اجتماعی در پیشگیری رویکردی است که «با مداخله در فرآیند رشد افراد، بهبود شرایط زندگی آن‌ها و سالم‌سازی محیط اجتماعی و طبیعی، به دنبال حذف یا کاهش علل جرم‌زا و در نتیجه پیشگیری از بزه‌کاری است» (نیازپور، ۱۳۸۳: ۱۷۰). این رویکرد با استفاده از محیط‌های اجتماعی به دنبال تأثیرگذاری بر فرآیند شکل‌گیری شخصیت افراد است. این تأثیرگذاری بر فرآیند شکل‌گیری شخصیت از طریق اقدامات تربیتی مانند آموزش، تربیت، ترغیب و تنبیه و... عملی می‌شود. این نوع از پیشگیری درصدد هماهنگ‌سازی اعضای جامعه با قواعد اجتماعی است و از آنجایی که تمرکز اقدامات پیشگیری اجتماعی بر روی فرد است، برخی آن را پیشگیری مجرم‌مدار و فردمدار نیز می‌گویند (رزبنام و همکاران، ۱۳۷۹: ۴۶).

۲- رویکرد وضعی در پیشگیری، پیشگیری وضعی به‌عنوان یک نظریه‌ی علمی نخستین بار در دهه‌ی ۱۹۸۰ میلادی توسط کلارک، می‌هیو و کرنیش مطرح و توسعه یافت (تشکری‌پور و اسکندری، ۱۳۹۹: ۹۵). رونالد کلارک می‌گوید: «پیشگیری وضعی شامل اقدامات و روش‌هایی است برای کاهش فرصت که اولاً، به‌سوی شکل کاملاً خاصی از جرم نشانه می‌رود». ثانیاً، متضمن طراحی و مدیریت محیط بلاواسطه (محل وقوع جرم) یا همان نظارت و تحت نفوذ درآوردن هر چه پایدارتر و سازمان‌یافته‌تر محل وقوع جرم است. ثالثاً، زحمات و خطرات ناشی از اقدام برای ارتکاب جرم را افزایش داده و سود حاصله به‌طوری که در نظر اکثر مرتکبین جلوه‌گر می‌شود را کاهش می‌دهد (صفاری، ۱۳۸۸: ۲۹۲). بر این اساس، در این رویکرد، بدون توجه به شخصیت مجرم، تلاش برای اصلاح آن یا حذف تمایلات مجرمانه، صرفاً به دنبال کاهش فرصت‌های مجرمانه است. تمرکز پیشگیری وضعی بر محل‌هایی است که جرم در آن محقق می‌شود، نه بر کسانی که مرتکب جرم می‌شوند. این نوع پیشگیری با تحلیل شرایطی که موجب ارتکاب انواع جرایم می‌شود، در پی تغییر مدیریت و محیط است به‌طوری که رفتار مجرمانه مشکل‌تر، خطرناک‌تر، کم‌مزیت‌تر و دارای توجیه‌پذیری کمتری شود (مقیم، ۱۳۸۶: ۳۶).

به‌طور کلی، از منظر جرم‌شناسی، نظریه‌های جرم‌شناسی دنیایی پرفراز و نشیب از نگاه‌ها، رویکردها و رهیافت‌ها را برای علاقه‌مندان به این پدیده و سیاست‌گذاران به تصویر می‌کشد. این دیدگاه‌ها و رویکردها، دروازه‌هایی به سوی مجموعه‌ای بالنسبه گسترده از نظریه‌هاست که به دلایل وقوع جرم و مرتکبان آن‌ها می‌پردازد. سیاست‌گذاران با توجه به این نظریه‌ها و تبدیل آن‌ها به پدیده‌هایی عملیاتی می‌کوشند تا سیاست‌های پیشگیری از جرم و کنترل آن را وضع کنند و

سپس به‌موقع اجرا گذارند (ملک‌محمدی، ۱۳۹۴: ۱۳۱). در این پژوهش تلاش شده در معنای مضیق از سیاست‌گذاری جنایی و در چارچوب رویکرد اجتماعی و وضعی به تحلیل پیشگیری از جرائم شایع در محیط‌های نظامی بپردازد.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی بوده، جامعه مورد مطالعه جرائمی شایعی است که در محیط‌های نظامی پدیدار شده است. حجم نمونه تعداد ۵۵ پرونده از پرونده‌های جرائم به وقوع پیوسته که به صورت تصادفی انتخاب شده است. با توجه به اینکه داده‌های جمع‌آوری شده حاصل بررسی پرونده‌هایی است که جرم به وقوع پیوسته است، بنابراین از اعتبار و پایایی بالایی برخوردار است. شیوه تجزیه و تحلیل داده کیفی بوده و در چارچوب رویکرد پیشگیری اجتماعی و وضعی صورت گرفته است.

تحلیل یافته‌های تحقیق

همان‌گونه که اشاره شد جرائم شایع آن دسته از جرائمی است که از تکرار برخوردار بوده و دارای بیش‌ترین میزان فراوانی هستند. در بررسی تعداد ۵۵ فقره پرونده جرائم نظامی در یکی از محیط‌های نظامی، پنج جرم فرار از خدمت، حمل، نگهداری و مصرف مواد مخدر، نزاع و درگیری، سرقت و خودزنی که دارای بیش‌ترین فراوانی هستند به عنوان جرائم شایع شناخته شده‌اند و البته از ذکر جرائمی که از تکرار برخوردار نبوده و ۱۲٫۷۲٪ را تشکیل می‌دهند، خودداری شده است.

در جداول زیر جرائم شایع به همراه مجموعه اسباب و عللی که در وقوع جرم نقش داشته‌اند، در دو دسته عوامل محیطی - سازمانی و عوامل فردی - اجتماعی، در جلوی هر جرم شرح داده شده است. عوامل محیطی - سازمانی شامل امکانات محیط خدمتی، شیوه برخورد فرماندهان و مسئولین، مسائل و چالش‌های موجود در سازمان‌های نظامی است که زمینه را برای وقوع بزه فراهم می‌کنند. عوامل فردی و اجتماعی شامل ویژگی‌های شخصیتی، تربیتی، انگیزشی و جسمی افراد و همچنین فرهنگ، ارزش‌های حاکم بر جامعه و محیط زندگی است که می‌تواند بر وقوع بزه اثر بگذارند.

۱- فرار از خدمت

فرار از خدمت یکی از جرایم شایع نیروهای مسلح است که بیشتر در سطح کارکنان وظیفه و در برخی موارد در سطح کارکنان پایور به وقوع می‌پیوندد. ارتکاب این جرم در قلمرو زمانی و مکانی مختلف در سطح نیروهای مسلح موجب تضعیف روحیه و از هم گسیختگی و انحلال انسجام و یکپارچگی و در یک کلام مختل شدن نظم و انضباط سازمانی در برهه‌های زمانی مختلف (به ویژه در مناطق عملیاتی و ...) و نهایتاً به هم خوردن امنیت کشور می‌گردد (رضوی، ۱۳۸۶: ۲۵۹). به موجب قوانین و مقررات استخدامی و کیفری ارتش، هر نظامی به جز ایام تعطیل و ایام مرخصی، موظف است که برابر برنامه اعلام‌شده، هرروز سر خدمت خود حاضر گردد. اگر شخص یک یا چند روز سر خدمت حاضر نگردد، غیبت کرده و از تاریخ شروع غیبت، حقوق و مزایای او قطع و از آمارها کسر می‌گردد.

اما اگر غیبت او از ۱۵ روز متوالی تجاوز کند، جرم فرار از خدمت تحقق پیدا نموده و باید به مراجع قضایی صالح معرفی گردد. به عبارت دیگر، فرار از خدمت به این کیفیت تحقق می‌یابد که؛ چنانچه کارکنان نظامی یا انتظامی (اعم از کادر و وظیفه) در زمان صلح بیش از ۱۵ روز متوالی سرخدمت حاضر نشود و عذر موجهی هم نداشته باشد، برابر قانون مجازات نیروهای مسلح، فرار از خدمت محسوب شده، تحت تعقیب قانونی قرار می‌گیرد. فرار از خدمت به دو صورت انجام می‌پذیرد که یکی فرار در زمان صلح و دیگری فرار در زمان جنگ می‌باشد؛ و طبق قانون مجازات آن متفاوت است. آنچه از یافته‌های پژوهش به‌دست آمده است این است که در پدیدار شدن جرم فرار از خدمت عوامل محیطی و سازمانی نقش مؤثری را ایفا می‌نماید.

بنابراین برای کاهش این بزه و از سوی دیگر، حفظ اقتدار و توان دفاعی نیروهای مسلح که نیروی انسانی یکی از عوامل این اقتدار است، رویکرد سیاست‌گذاری جنایی در مواجهه با این بزه، بایستی مبتنی بر رویکرد وضعی و خوشایندسازی محیط خدمتی صورت گیرد به طوری که فرد با حضور در این محیط احساس آرامش نماید.

جدول شماره ۱: فرار از خدمت

ردیف	شرح جرم	فراوانی	درصد	اسباب و دلایل وقوع جرم
۱	فرار از خدمت	۱۴ فقره	۲۵,۴۵٪	الف. دلایل محیطی - سازمانی عدم رعایت مقررات و دستورالعمل‌ها در برخورد با کارکنان؛ ضعف در ریشه‌یابی علل مشکلات کارکنان و حل آن؛ اعمال

<p>تنبیهات و تشویقات ناعادلانه و نامتعارف؛ سوء مدیریت برخی از مسئولان یگان‌ها؛ هتک شخصیت سربازان با اعمال و رفتارهای تبعیض و توهین‌آمیز؛ وجود مشاغل سخت و توان‌فرسا در برخی یگان‌ها و تفاوت خدمت در یگان‌های مختلف؛ به‌کارگیری یکنواخت کارکنان بدون در نظر گرفتن استعداد آنان؛ ضعف آموزش‌های توجیهی و عدم تناسب آن با نیاز کارکنان وظیفه در بدو ورود و حین خدمت؛ عدم اعزام به‌موقع آنان به مرخصی؛ عدم برخورد مناسب قضایی با کارکنان فراری.</p> <p>ب. دلایل فردی - اجتماعی</p> <p>جهل به قانون و مجازات جرم فرار از خدمت؛ وجود برخی از آشفتگی‌ها و بیماری‌های روحی و روانی؛ ازدواج و تشکیل خانواده قبل از خدمت؛ وجود مشکلات مالی سربازان متأهل؛ وقوع بیماری‌ها و حوادث غیرمترقبه برای خانواده کارکنان؛ اعتیاد به مواد مخدر.</p>				
--	--	--	--	--

۲- جرم حمل، نگهداری و مصرف مواد مخدر

یکی از آسیب‌های جدی که می‌تواند توان نیروهای مسلح را بشدت تضعیف کند، مصرف مواد مخدر است؛ و جزء جرائم شایع در محیط‌های نظامی محسوب می‌شود. از آنجاکه نیروهای مسلح بخشی از افراد جامعه هستند؛ بنابراین، طبیعی است که مصرف مواد مخدر در نیروهای مسلح نیز نفوذ می‌کند. ریشه اصلی جرم حمل، نگهداری و مصرف مواد مخدر در نیروهای مسلح به خارج از سازمان می‌گردد. به عبارتی، فرد از قبل با افرادی در محیط خود، اعم از خانواده، دوستان و سایر محیط‌های زندگی در ارتباط بوده که مواد مخدر را یا حمل و یا مصرف می‌کرده که با ورود این افراد به محیط نظامی، ممکن است افراد دیگری را که از لحاظ تحمل شرایط سخت محیط خدمتی، دوری از خانواده‌ها و مشکلات روانی و روحی زمینه انحراف در آن‌ها وجود دارد، مبتلا نماید. بنابراین دلایل اصلی وقوع این جرم را باید در عوامل اجتماعی و فردی جستجو کرد. البته با توجه شرایط در محیط سربازی، عوامل محیطی و سازمانی نیز می‌تواند زمینه را برای وقوع بزه مورد اشاره فراهم نماید. از این رو اولویت سیاست‌گذاری جنایی بایستی مبتنی بر رویکرد اجتماعی و اصلاحی باشد البته کاربست رویکرد وضعی در سیاست‌های پیشگیرانه نیز مورد تأکید است.

جدول شماره ۲: جرم حمل، نگهداری و مصرف مواد مخدر

ردیف	شرح جرم	فراوانی	درصد	اسباب و دلایل وقوع جرم
۲	حمل، نگهداری و مصرف مواد مخدر	۱۱ فقره	۲۰٪	الف. دلایل محیطی - سازمانی سوء مدیریت و عدم احساس مسئولیت و نظارت مؤثر، وجود نقاط کور و به دور از نظارت و کنترل با حاشیه امن زیاد؛ عدم آگاهی کارکنان به نحوه مجازات و شیوه برخورد با جرم حمل و مصرف مواد مخدر در نیروهای مسلح؛ نبود امکانات و بسترهای ورزشی مناسب برای پر کردن اوقات فراغت کارکنان؛ عدم توجه مسئولین در اجرای دقیق بخشنامه‌ها مبنی بر مصاحبه مؤثر با کارکنان وظیفه جدیدالورود؛ ضعف در کنترل مرخصی شهری و غیرضروری به کارکنان شهرستانی. ب. دلایل فردی - اجتماعی سابقه اعتیاد قبل از ورود به محیط نظامی؛ وجود ناراحتی‌های روحی و روانی و استعمال مواد مخدر جهت تسکین آن‌ها؛ مشکلات و اختلافات خانوادگی؛ وجود مشکلات مالی و فقر اقتصادی؛ سهل‌الوصول بودن تهیه مواد مخدر؛ عدم آگاهی کافی کارکنان به مضرات مواد مخدر.

۳- جرم نزاع و ایراد ضرب و جرح

نزاع و ایراد ضرب و جرح رفتاری پرخاشگرانه است که فرد از خود بروز می‌کند و می‌تواند به صورت عمدی و یا غیرعمدی انجام گیرد و منجر به جرح و یا فوت یکی از طرفین درگیر شود. این بزه یکی از جرائم شایع در نیروهای مسلح است و عوامل محیطی و سازمانی به عنوان اسباب اصلی وقوع این جرم است. «کارکنان وظیفه یا پایور در زندگی سازمانی و روزمره خود انتظاراتی دارند که ممکن است به آن دستیابی پیدا نکنند و این عدم دستیابی به نیازها و خواسته‌های سازمانی و روزمره، زمینه‌ساز بروز پرخاشگری است که ممکن است منجر به جرم ایراد ضرب و جرح شوند» (تشکری و اسکندری، ۱۳۹۹). البته شدت و ضعف آن در محیط مختلف نظامی ممکن است متفاوت باشد. به هر حال، زمینه‌ساز اختلال در روابط درون سازمانی، بی‌نظمی و آشوب در سازمان شود. در جدول (۱) فراوانی و دلایل وقوع جرم نزاع و ایراد ضرب و جرح در محیط‌های نظامی آمده است. سیاست‌گذاری جنایی کارآمد در مواجهه با این بزه بر دو رویکرد اجتماعی و

وضعی مورد تأکید است.

جدول شماره ۳: جرم نزاع و ایراد ضرب و جرح

ردیف	شرح جرم	فراوانی	درصد	اسباب و دلایل وقوع جرم
۳	نزاع و درگیری	۹ فقره	۱۶,۳۶٪	الف. دلایل محیطی - سازمانی واقف نبودن و ناآشنایی به وظایف و مسئولیت‌ها، بحث‌وجدل و درگیری لفظی؛ ضعف مبانی انضباط و اجرای ناصحیح قانون؛ شوخی‌های بی‌مورد و رفتار تمسخرآمیز بین کارکنان؛ خستگی ناشی از انجام امور محوله؛ عدم اعمال مدیریت صحیح در سپردن کارهای سازمانی به سربازان و تفویض اختیارات بیش از حد به ارشد یگان؛ تجمع افراد بی‌انضباط و بدسابقه در یک یگان؛ عدم آگاهی بر نتیجه عمل انجामी و جهل به قانون، دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌ها؛ انعطاف‌ناپذیری و عدم کنترل بر اعصاب و خشم؛ کمبود نیروی انسانی و فشار ناشی از کار مداوم. ب. دلایل فردی - اجتماعی داشتن روحیه پرخاشگری و نداشتن روحیه گذشت؛ عدم برخورد مناسب با متخلفین و ضاربان توسط دادگاه؛ عدم تناسب شرایط جغرافیایی محل خدمت کارکنان وظیفه با موطن اصلی خود؛ ضعف در تربیت خانوادگی و اجتماعی و از طرفی عدم توجه به شخصیت افراد؛ ضعف در بنیه فرهنگی، اعتقادی و دینی به لحاظ تصمیم‌گیری عاقلانه در برخورد با ناملاپمات.

۴- جرم سرقت

یکی از قدیمی‌ترین جرائم علیه اموال که شاید از همان ابتدای پیدایش مفهوم مالکیت در جوامع بشری ارتکاب می‌یافته و معمولاً مجازات سختی هم برای مرتکبین آن در ادیان و قبایل و جوامع مختلف پیش‌بینی می‌شده، جرم سرقت می‌باشد. سرقت در جوامع مختلف بشری کم و بیش شیوع داشته و با گذشت زمان و پیشرفت در صنعت، بزه‌کاران نیز از اسباب و ابزار کامل‌تر و فنی‌تر استفاده نموده‌اند. این جرم از جمله جرائمی است که موجب اضطراب و نگرانی جامعه می‌شود و امنیت و آسایش عمومی را سلب می‌نماید و افراد بزه دیده را در تنگنا و نگرانی قرار

می‌دهد (قربان حسینی، ۱۳۸۶: ۱۱). بنابراین، سرقت از جمله شایع‌ترین جرایم در جوامع است که به وقوع می‌پیوندد. بدیهی است وقوع این بزه نیز در سازمان‌های نظامی دور از انتظار نیست. چرا سالانه افراد زیادی به واسطه انجام خدمت سربازی وارد سازمان‌های نیروهای مسلح می‌شوند که در این بین افرادی هستند که به واسطه سابقه سوء در این حوزه، ممکن است دست به سرقت بزنند. البته با توجه به نظارت و کنترل‌های نامحدود در سازمان‌های نیروهای مسلح، وقوع این بزه در سازمان‌های نظامی نسبت به فراوانی آن در جامعه پایین است اما با این حال این بزه نیز یکی از جرائم شایع در نیروهای مسلح است و در مواد ۸۸ تا ۹۲ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح نیز پیش‌بینی شده است. در پدیدار شدن این بزه عوامل سازمانی و محیطی نقش مؤثری را ایجاد می‌کنند. بنابراین اولویت سیاست‌گذاری جنایی می‌بایست مبتنی بر رویکرد وضعی باشد. به عبارت دیگر سیاست‌گذاری جنایی در جهت حذف عوامل محیطی که زمینه را برای وقوع این بزه فراهم می‌کند، صورت گیرد.

جدول شماره ۴: جرم سرقت

ردیف	شرح جرم	فراوانی	درصد	اسباب و دلایل وقوع جرم
۴	سرقت	۸ فقره	۱۴,۵۴٪	<p>الف. دلایل محیطی - سازمانی</p> <p>حفاظت فیزیکی ضعیف از اماکن و عدم تأمین مناسب امنیت اماکنی که مورد سرقت واقع شده‌اند؛ اعتماد بیش از حد به کارکنان به ویژه وظیفه و سپردن کلید خودروها و اماکن مهم به آن‌ها؛ ضعف در سیستم انبارداری و نحوه حسابرسی آن؛ بی‌توجهی مسئولین به مسائل و مشکلات مالی، روحی و رفاهی کارکنان؛ عدم تناسب حقوق دریافتی کارکنان وظیفه با نیازهای آنان؛ به‌کارگیری کارکنان دارای سابقه کیفری در پست‌های انبارداری.</p> <p>ب. دلایل فردی - اجتماعی</p> <p>فقر اقتصادی، مشکلات مالی و نیاز شدید به پول؛ اعتیاد به مواد مخدر و سرقت در جهت تهیه هزینه مواد مصرفی؛ ضعف ایمان و عدم پایبندی به مسائل مذهبی؛ ضعف در تربیت خانوادگی و اجتماعی و از طرفی عدم توجه به شخصیت افراد.</p>

۵- جرم خودزنی

یکی دیگر از جرایم شایع در حوزه‌ی نیروهای مسلح و نهادهای مربوطه جرم خودزنی است. در این بزه، فرد نظامی برای رسیدن به اهداف خود اقدام به خودزنی می‌نماید تا بدین وسیله زمینه را برای پذیرش خواسته‌های خود فراهم کند. از این جهت است که توجه قانون‌گذار را به خود جلب کرده ماده ۵۱ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح جرم شناخته شده است. این جرم نیز از جمله جرایم عمدی بوده و برای احراز ارتکاب آن نیاز به سوءنیت عام و خاص هست. سوءنیت عام یعنی علم و آگاهی فاعل به غیرقانونی بودن عمل ارتكابی و منظور از سوءنیت خاص یعنی انجام اعمال ارتكابی به قصد فرار از کار یا انجام وظیفه یا ارباب یا تهدید فرمانده یا رئیس و یا هر مافوق دیگر یا تحصیل معافیت از خدمت (تشکری‌پور و اسکندری، ۱۳۹۹: ۲۹). عوامل محیطی و سازمانی از عوامل اصلی وقوع این بزه در محیط‌های نظامی است بنابراین اولویت سیاست‌گذاری جنایی می‌بایست مبتنی بر رویکرد وضعی باشد البته کاربست رویکرد اجتماعی در پیشگیری از پدیدار شدن این بزه، در برنامه‌های کنترل و سیاست‌های پیشگیرانه بایستی گنجانده شود.

جدول شماره ۵: جرم خودزنی

ردیف	شرح جرم	فراوانی	درصد	اسباب و دلایل وقوع جرم
۵	خودزنی	۶ فقره	۱۰,۹۰٪	الف. دلایل محیطی - سازمانی خستگی مفرط به دلیل فشارهای ناشی از نگرانی و کار زیاد در یگان‌ها و اقدام به خودزنی به منظور رهایی از آن؛ رفتارهای تبعیض‌آمیز در اعطای مرخصی‌ها و برخورد با کارکنان؛ کمبود نیروی انسانی در یگان‌های پاسداری و نگرانی مستمر کارکنان؛ واگذاری مسئولیت‌های سخت و خارج از توان به کارکنان؛ اعمال تنبیهات نامتعارف و خارج از مقررات و عدم تناسب تنبیهات با تخلفات؛ وجود افسردگی و بیماری‌های روحی و روانی در کارکنان و بی‌توجهی فرماندهان به این مشکلات روحی و روانی؛ جهل به قانون و جرم ندانستن خودزنی در مواردی که انگیزه

<p>مجرم تهدید فرمانده یا فرار از انجام وظیفه است. ب. دلایل فردی - اجتماعی وجود مشکلات شدید خانوادگی و فقر اقتصادی و تشدید آن با اعزام به خدمت؛ عدم برخورد قاطع و مناسب مراجع قضایی؛ ضعف ایمان و عدم پایبندی به مسائل مذهبی؛ ابتلا به بیماری‌های اعصاب و روان قبل از ورود به خدمت؛ تأثیر سوء شرایط اجتماعی از قبیل فرهنگ، هنجارها و ارزش‌ها در تربیت و پرورش جوانان قبل از ورود به خدمت. عدم تحمل شرایط سخت و سابقه اقدام به خودکشی ناموفق در مواجهه با شرایط سخت قبل از ورود به خدمت؛</p>				
---	--	--	--	--

بحث و نتیجه‌گیری

سیاست‌گذاری جنایی از رهگذر بهره‌گیری از رویکردها و نظریه‌های مرتبط با جرم، به دنبال آن است که با وضع سیاست‌های مؤثر، نرخ جرم را کاهش دهد. سیاست‌گذاری جنایی کارآمد سیاست‌گذاری است که بر مبنای واکاوی دقیق ابعاد جرم، علل وقوع آن و بررسی شرایط محیطی وقوع جرم، مبتنی بر رویکردهای کارآمد، سیاست‌های مؤثر در پیشگیری از بزه را به کار گیرد. همان‌گونه که اشاره شد در این پژوهش، تحلیل سیاست‌گذاری جنایی، در معنای مضیق آن و با رویکرد غیرکیفری در محیط‌های نظامی انجام گرفته است؛ هرچند که رویکرد کیفری را نمی‌توان نادیده گرفت. اما با توجه به رویکرد حاکم بر پژوهش، از منظر سیاست‌گذاری جنایی، بزه صرفاً یک رفتار مستوجب مجازات نیست بلکه با شناسایی انحرافها و آسیب‌های فردی و اجتماعی بزه‌کاران، تصویب سیاست‌های بازپرورانه و اصلاحی درباره‌ی بزه‌کاران، افزایش خطر جرم برای بزه‌کاران، تصویب سیاست‌هایی در خصوص جبران آسیب‌های وارده به بزه‌دیدگان و از این قبیل سیاست‌ها می‌توان به کاهش بزه در جامعه بدون توسل به سیاست‌های کیفری کمک کرد.

در محیط‌های نظامی به واسطه ساختار سلسله مراتبی، رابطه فرماندهی و فرمان‌برداری و قانون اطاعت بی‌چون و چرا، تمرکزگرایی، تحکم‌گرایی، انعطاف‌ناپذیری، انضباط آهنین، نظارت و

کنترل نامحدود، محیطی خشک و بی‌روح را رقم زده، به طوری که فرد با ورود به این محیط، با مذاق آن خوش نیامده و ممکن است دست به اقدامات مجرمانه بزند. تکرار در برخی جرائم همچون فرار از خدمت، نزاع و درگیری و ... و بررسی علل پدیدارشدن آن‌ها، حاکی از آن است که فرد در مواجهه به محیط جدید و کاملاً متفاوت با محیط اجتماعی و خانوادگی، توان تطبیق و سازگاری را نداشته و به بزه مرتکب می‌شود. تکرار جرم به عنوان یکی از مهم‌ترین معیارهای موفقیت یا عدم موفقیت سیاست‌های پیشگیری از جرائم محسوب می‌شود. اگر جرمی از تکرار برخوردار باشد حاکی از آن است که سیاست‌گذاری‌های کیفری و غیرکیفری از اثرگذاری و کارآمدی لازم برخوردار نمی‌باشد بنابراین سیاست‌گذاری‌ها در این حوزه بایستی تغییر و تحول پیدا کند. در محیط‌های نظامی علی‌رغم وجود سیاست‌های پیشگیرانه، برخی جرائم نیز از تکرار برخوردار است که از آن به عنوان جرائم شایع یاد می‌شود. با توجه به یافته‌های پژوهش، فرار از خدمت، نزاع و درگیری، حمل، نگهداری و مصرف مواد مخدر، سرقت و خودزنی از جمله جرائم شایع محیط‌های نظامی است که سیاست‌گذاری جنایی پیرامون آن‌ها بایستی تقویت و یا اصلاح گردد. راجع به ماهیت و علت جرائم پیش‌گفته مطالبی بیان گردید. اما در ادامه بر اساس رویکرد اجتماعی و وضعی، به تحلیل سیاست‌گذاری‌های جنایی کارآمد در مواجهه با این جرائم پرداخته می‌شود. ذکر این نکته نیز لازم است که جرائم موصوف بیشتر در بین کارکنان وظیفه پدیدار گشته است. بنابراین جامعه هدف سیاست‌گذاری جنایی بیشتر سمت‌وسوی کارکنان وظیفه را دارد.

همان‌گونه که اشاره شد، عوامل مؤثر در پدیدار شدن بزه‌های شایع در محیط‌های نظامی، در دو دسته عوامل محیطی - سازمانی و فردی - اجتماعی دسته‌بندی شده است. هرچند هر دو دسته بر وقوع بزه‌های مورد اشاره مؤثرند، لیکن در پدیدار شدن جرم فرار از خدمت، سرقت و خودزنی عوامل محیطی - سازمانی و در جرم نزاع و درگیری و حمل، نگهداری و مصرف مواد مخدر عوامل فردی - اجتماعی تأثیرگذاری بیشتری را داشته‌اند. از آنجاکه رویکرد سیاست‌گذاری جنایی در این پژوهش غیرکیفری و مبتنی بر پیشگیری اجتماعی و وضعی است، بنابراین سیاست‌گذاری کارآمد به دنبال تأکید بر پیشگیری است تا بر درمان.

در سیاست‌گذاری جنایی مبتنی بر پیشگیری اجتماعی، هدف اتخاذ سیاست‌هایی است، برای کاهش یا برطرف نمودن زمینه‌های فردی - اجتماعی که در کارکنان وظیفه و پایور به بروز انگیزه‌های مجرمانه منجر می‌گردد. این نوع سیاست‌گذاری با پرداختن به ریشه‌های جرم

تدابیری را در پیش می‌گیرد که از رهگذر اصلاح و حل مسائل فردی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کارکنان بتوان از تمایلات مجرمانه آنان جلوگیری کرد.

بنابراین در جهت تدوین سیاست‌های پخته و کارآمد پیشگیرانه اجتماعی در مواجهه با جرائم شایع در محیط‌های نظامی توجه به نکات زیر تأکید می‌گردد؛

- شناسایی کارکنان دارای زمینه‌های بزه با انجام اقدامات روان‌شناسانه و مصاحبه‌های عمیق در بدو ورود.

- تدوین برنامه‌های تربیتی بازپروری و اصلاحی به منظور جبران تربیت ناصحیح در خانواده و محیط اجتماعی.

- مصونیت‌سازی فکری و روحی از طریق بازآموزی نگرش‌ها، ارزش‌ها و رفتارهای کارکنان در چارچوب فرهنگ و ایدئولوژی حاکم.

- مراقبت و تحت نظر داشتن کارکنان زمینه‌دار.

- آگاهی‌بخشی به کارکنان پیرامون عواقب و تبعات بزه در حوزه سازمانی، فردی و اجتماعی با ارائه مصادیق و مستندات.

- ارائه آموزش‌های لازم پیرامون چیستی جرم و تخلف و نحوه پیشگیری از جرم.

- تقویت باورهای دینی و اعتقادی از طریق برنامه‌های مذهبی.

- تدوین برنامه‌هایی برای تقویت وضعیت مالی و معیشتی کارکنان.

- الگوسازی فرهنگی و ارائه تولیدات مناسب فرهنگی و ارزشی.

- انجام کارهای صحیح فرهنگی و اعتقادی و پرهیز از سلیقه‌گرایی در این حوزه.

سیاست‌گذاری جنایی مبتنی بر رویکرد وضعی، در پی آن است که با اتخاذ سیاست‌هایی

که با تغییر شرایط محیطی اعم از زمان و مکان، امکان پدیدارشدن بزه را به صفر و یا حداقل

ممکن برساند. یکی از عوامل مؤثر در پدیدار شدن بزه در محیط‌های نظامی، عوامل محیطی -

سازمانی است که البته در نتیجه این عوامل، در برخی جرائم شاهد تکرار آن هستیم.

از این رو، با تأکید بر موارد زیر می‌توان از طریق سیاست‌گذاری جنایی وضعی از وقوع بسیاری

جرائم، به‌ویژه جرائم شایع جلوگیری کرد.

- هم‌نواسازی فرد با محیط و قواعد پادگانی از رهگذر مصاحبه، آموزش، برنامه‌های تفریحی

و ورزشی و ایجاد نشاط و شادابی در محیط، ایجاد فضای سبز، رسیدگی به مشکلات

- کارکنان و به‌طور کلی خوشایندسازی محیط خدمتی.
- تقویت اقدامات تأمینی و امنیتی مانند نصب دوربین‌های مداربسته در اماکن حساس.
- مکانیزه نمودن بسیاری از امورات و اقدامات در راستای جبران کسری نیروی انسانی.
- الگوسازی در حوزه‌های خدمت‌رسانی و پاسخگویی به کارکنان، وجدان‌کاری، تکریم ارباب‌رجوع، حفظ کرامت و حرمت کارکنان.
- توجه به شایسته‌سالاری، تخصص‌گرایی، تعهدگرایی، ضابطه‌مندی، عدالت‌گرایی و توانمندی روحی و جسمی در واگذاری مشاغل‌ها و مسئولیت‌ها.
- استفاده از سامانه‌های نرم‌افزاری جهت دریافت انتقادات و پیشنهادهای کارکنان.
- استفاده از سامانه‌های نرم‌افزاری جامع نظارتی و کنترلی در حوزه‌های مالی و انبارداری.
- جایگزین نمودن تجهیزات جدید بجای تجهیزات فرسوده و از کار افتاده در راستای ارتقاء سلامت روانی و جسمانی کارکنان.
- تخصیص اعتبار خاص به فرماندهان جهت رفع مشکلات دانشجویان و کارکنان مستأصل و گرفتار.

در مجموع، با سیاست‌گذاری جنایی مبتنی بر رویکردهای غیرکیفری، سلامت سازمانی را حفظ و ماندگاری آن تداوم بخشید. هرچند ممکن است هزینه پیشگیری در این نوع سیاست‌گذاری در مقایسه با هزینه درمان و سیاست‌گذاری جنایی کیفری بیشتر باشد اما آثار مثبت و طولانی مدتی را برای افراد و سازمان به دنبال دارد. چراکه در سیاست‌گذاری جنایی غیرکیفری سعی در تأثیرگذاری بر رفتار کارکنان در معرض بزه و حفاظت آنان است. به‌طور کلی، به هدف از انجام این پژوهش، شناسایی جرائم شایع در محیط‌های نظامی و ارائه نحوه سیاست‌گذاری جنایی کارآمد مبتنی بر رویکردهای غیرکیفری در جهت بهبود وضعیت جنایی سازمان‌های نظامی و مقابله مؤثرتر با ارتکاب و تکرار جرم و همچنین، سرایت و تسری فرهنگ پیش‌بینی و پیشگیری از جرم با استفاده از نتایج حاصل از آن در بین کارکنان نظامی اعم از وظیفه و کادر بوده است. از آنجایی که سیاست‌های پیشگیرانه کارآمد در مواجهه با جرائم شایع در محیط‌های نظامی زمینه‌ها، فرایندها، انواع و در نتیجه بازخوردهای متفاوتی دارد، نتایج تحقیق حاکی از آن است که سیاست‌گذاری جنایی غیرکیفری مبتنی بر رویکرد اجتماعی و وضعی می‌تواند با کاهش نرخ جرائم شایع در سازمان‌های نظامی، محیطی عاری از جرم را رقم زده و

دستیابی به اهداف و مأموریت‌های نیروهای مسلح را از رهگذر نظم و انضباط، انسجام درون سازمانی، روحیه و نشاط کارکنان و تعلق سازمانی آنان، تسهیل نماید.

پیشنهادهای

- ۱) بهره‌گیری از دیدگاه‌ها و نظرات اندیشمندان و صاحب‌نظران حوزه علم مدیریت، روانشناسی، حقوق، جامعه‌شناسی، علوم تربیتی و... در سیاست‌گذاری جنایی.
- ۲) حاکمیت نگرش سیستمی در سیاست‌گذاری‌های جنایی در محیط‌های نظامی.
- ۳) شناسایی و پردازش دقیق و علمی چالش‌ها و عوامل مؤثر در پدیدار شدن بزه و ارائه راهکارهای پخته در این حوزه.
- ۴) پرهیز از اعمال سلیقه‌های فردی و همچنین تصمیم‌گیری‌های سریع، احساسی و مقطعی در برخورد با جرائم.
- ۵) به اشتراک‌گذاری دانش به‌دست‌آمده توسط سازمان‌ها و نهادهای در حوزه پیشگیری از وقوع بزه.
- ۶) بهره‌گیری از هیئت‌های اندیشه‌ورز در فرآیند سیاست‌گذاری جنایی.
- ۷) ارزیابی و اصلاح قوانین و مقررات درون سازمانی که کارآمدی لازم در پیشگیری از وقوع بزه نداشته‌اند.

فهرست منابع:

- قانون دادرسی جرائم نیروهای مسلح.
ابراهیمی، شهرام (۱۳۹۱)، جرم‌شناسی پیشگیری، جلد اول، تهران: میزان.
ازغندی، علیرضا (۱۳۹۲)، ارتش و سیاست، تهران: انتشارات سمت، چاپ نهم.
باقری، مسلم و امرالهی مژگان (۱۳۹۷)، بررسی جرائم نظامی در نظام حقوقی ایران و انگلستان، فصلنامه مطالعات حقوقی انتظامی، دوره ۳، شماره ۷، صص ۸۱ - ۱۰۴.
بشیریه، حسین (۱۳۹۲)، جامعه‌شناسی سیاسی، تهران: نشر نی.
تشکری‌پور، احمد و اسکندری، علیرضا (۱۳۹۹)، اصول و مبانی پیشگیری از جرم، تهران: دانشگاه افسری امام علی (ع)، چاپ اول.
رشیدزاده، فتح‌اله (۱۳۹۰)، تبیین فرازهایی از اندیشه‌های نظامی - دفاعی فرماندهی معظم کل قوا (مدظله العالی)، تهران: انتشارات دانشگاه افسری امام علی (ع)، چاپ اول.

- رضوی، محمد (۱۳۸۶)، حقوق کیفری نیروهای مسلح، تهران: انتشارات دانشگاه علوم انتظامی امین ناجا.
- شیری، عباس (۱۳۹۷)، سیاست‌گذاری جنایی؛ درباره حقوق بزه‌دیدگان، فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۴، شماره ۱، صص ۱۶۱ - ۱۷۵.
- شیری، عباس (۱۳۹۷)، سیاست‌گذاری جنایی؛ از کنترل درونی تا کنترل بیرونی جرم، فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۴، شماره ۳، صص ۱۰۳ - ۱۲۱.
- غلامی، حسین (۱۳۹۰)، درآمدی بر آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری جنایی؛ درقبال پیشگیری از تکرار بزه‌کاری و بزه‌دیدگی در ایران، آموزه‌های حقوق کیفری، دوره جدید، شماره ۱.
- نجفی ابراندآبادی، علی حسین (۱۳۸۳)، پیشگیری عادلانه از جرم مندرج در علوم جنائی، تهران: انتشارات سمت.
- نجفی، سینا (۱۳۹۸)، راه‌های پیشگیری از ارتکاب جرم در سازمان قضایی نیروهای مسلح، فصلنامه بین‌المللی قانون‌یار، دوره سوم، شماره ۹.
- وایت راب، هنیز فیونا (۱۳۸۳)، جرم و جرم‌شناسی، ترجمه: علی سلیمی، تهران: مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه.
- جلالی ورنامخواستی، مصطفی (۱۳۸۶)، ارزیابی خطر جرم در نظام عدالت کیفری، فصلنامه حقوقی گواه، شماره ۱۱.
- زینالی، محمدرضا (۱۳۸۹)، جرم سیاسی و حقوق جزای اسلامی (مطالعه تطبیقی)، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ اول.
- رز بنام، دنیس و دیگران (۱۳۷۹)، پیشگیری وضعی و اجتماعی از جرم، ترجمه: رضا پرویزی، مجله حقوقی و قضایی دادگستری، شماره ۳۲.
- قربان‌حسینی، علی‌اصغر (۱۳۸۶)، مروری بر جرم‌شناسی سرقت، اصلاح و تربیت، مجله اصلاح و تربیت، سال چهارم، شماره ۴۷.
- صفاری، علی (۱۳۸۸)، مبانی نظری پیشگیری از وقوع جرم، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۳۴.
- مقیمی، مهدی و رفعتی، سیدعزیز (۱۳۸۹)، پلیس و راهبردهای وضعی پیشگیری از جرم، فصلنامه انتظام اجتماعی، سال دوم، شماره اول.
- میرزمانی، سید محمود (۱۳۸۴)، بررسی عوامل مؤثر بر ارتکاب جرم در بین نیروهای رسمی و وظیفه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در شهر تهران در سال ۱۳۸۱، مجله طب نظامی، شماره ۷(۱)، صص ۲۱-۳۲.